

הרב יצחק אמיתי

נטיעה וזריעה — דרכים בעבודת ה'

ראשי פרקים

א. זריעה ונטיעה

ב. נוטעים וזרעים במקרא

א. זריעה ונטיעה

שתי אפשרויות עומדות בפנינו בהטמנת צמח בקרקע לצורך גידולו — זריעת זרע ושתילת אילן. הרב שמואל בורנשטיין, האדמו"ר מסוכטשוב, שם משמואל, ויקרא (שנת תרע"א) עמ' רפ, מבחין בין שתי פעולות אלו ומקיש מהן לעבודת ה'. בתחילה הוא מציג את שתי הדרכים בעבודת ה', משווה בין נטיעה לזריעה, ומקשר בין הדרכים בעבודת ה' לנטיעה וזריעה, ולבסוף מראה איזו דרך יש להקדים בעבודת ה'.

בויקרא רבה פרשה כה: ר' יהודה בר' סימון פתח: "אחרי ה' אלקיכם תלכו" (דברים יג, ה). וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה, אותו שכתוב בו: "בים דרכך ושבילך במים רבים" (תהלים עז, כ) ואתה אומר אחרי ה' תלכו? "ובו תדבקו", וכי אפשר לב' לעלות לשמים ולהדבק בשכינה, אותו שכתוב בו: "כי ה' אלקיך אש אוכלה" (דברים ד, כד)... אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה, ה"ה"ד: "ויטע ה' אלהים גן בעדן" (בראשית ב, ח). אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה ה"ה"ד: "וכי תבאו אל הארץ ונטעתם" (ויקרא יט, כג).

ונראה דהנה בעבודת הש"י יש שני דרכים, בחינת ביטול היינו שיחשוב מהותו מה הוא, מאין באת מטפה סרוחה, וכי הוא ברי' שפלה וקטנה עומדת בדעת מעוטה וקלה לפני תמים דעות ב"ה ושיחי' נבזה בעיניו נמאס ועי"ז יהי' נכנע להש"י. ויש דרך שיגבה לבו בדרכי הש"י, וחייב אדם לומר בשבילי נברא העולם, ויראה אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב וכו' עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות, ויזכור גודל מעלת נשמתו ויהיה תקיף וחזק בעבודת הש"י וכל מה שהוא זולת

הרב יצחק אמייתי

עבודת הש"י יהיה כאפס וכאין ולא ינוח ולא ישקוט אפי' רגע באשר יודע שכל העולם תלוי בו.

והנה כבר אמרנו במק"א ההפרש בין נטיעה לזריעה, שענין זריעה הוא שנותן את הגרעין בארץ והוא נרקב ואח"כ נצמח ממנו זרעים או אילן, ואמרו ז"ל אימת קגביל לבתר דבלה. וענין נטיעה הוא הנוטע יחור או זמורה בארץ והוא משתרש ומתגדל ומתעבה עד שנעשית הזמורה עצמה שנטע לאילן רב.

ובעבודת הש"י מכונים שני דרכים הנ"ל לזריעה ונטיעה, שעבודת הש"י בבחינת ביטול כנ"ל היא כעין זריעה דקגביל לבתר דבלה, וכן הוא המבטל את עצמו ונעשה נכנע להש"י בכל בחינת אז יערה עליו רוח ממרום בחיות חדשה ויצמח ויגדל.¹ והדרך השני להיות תקיף וחזק בעבודת הש"י הוא בחינת נטיעה, כי כל נטיעה הוא לשון חוזק. ועיין בספר נצח ישראל למהר"ל ז"ל (פרק ז), ומקרא מלא הוא (תהילים א, ג) "והיה כעץ שתול על פלגי מים" וגו'. ונגד שתי בחינות אלו אמר הלל: "אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני" (אבות א, יד). אם אין אני לי מי לי הוא הדרך השני הנ"ל שיהי' תקיף וגיבור בעבודת ה' לא ישוב מפני כל, וכשאני לעצמי מה אני הוא בחי' ביטול.

והנה בעבודת האדם נראה להקדים להיות גבור תקיף בעבודת ה' בחוזק, זו בחינת נטיעה, כי אם יתחיל בבחינת ביטול יש לחוש שיתבטל ויתבייש בפני המלעיגים עליו או יתר המניעות, ע"כ יש להקדים בחינת נטיעה שהיא חוזק הלב והתלהבות, ואחרי כן יבוא לבחינת ביטול, כפי שסידר הלל בראשונה אם אין אני לי מי לי, ואח"כ וכשאני לעצמי מה אני. וכן יש לפרש הכתוב: "ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר" (בראשית ב, ח), היינו שבראשונה ויטע וגו' שנברא בחינת נטיעה, היא התחזקות והתגברות למען כשיבוא האדם יקנה בראשונה הבחינה ההיא ויהיה גיבור תקיף להמשיך את כל העולם לעבודת הש"י, כמו שאמרו ז"ל (זוה"ק ח"א רכא ע"ב) שאמר אדה"ר לכל

1. דברים ברוח זו כותב הרב גרשון חנוך בענין מראדזין, סוד ישרים, (שופטים תרמ"א). הפס' "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך", רומז לכך: "...שאצל מזבח ה' אלוקיך צריך שתתבטל מכל וכל ולא ישאר בלבך שום תקיפות. כי באותו מקום מסלק האדם כל תפיסת שכלו ויודע שהש"ת מושא ומעולה גבוה מעל גבוה. ולכן היה ההשתחויה במקדש בפשוט ידים ורגלים תכלית ההתבטלות".

נטיעה וזריעה – דרכים בעבודת ה'

הבהמות והחיות בואו ונשתחוה וגו'. וזה שמרומז בדברי המדרש שלא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה וכן הוא הדרך להקדים בחינת נטיעה לבחינת זריעה כנ"ל.

הרב חיים מוואלוז'ין, תלמיד הגר"א, מציג שתי ההסתכלויות, כיצד יראה האדם את ערך עצמו בבואו לעבודת ה'. כך עולה מפרשנותו לשתי משניות במסכת אבות.

באבות ג, א נאמר:

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה. דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר, רימה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

ובאבות ג, יד נאמר:

הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה...

וכך כותב הרב חיים מוולוז'ין, בפירוש רוח חיים לאבות ג, יד:

אחר שבמשנה א' גינה את האדם שבא מטיפה סרוחה, אמר כאן שנברא בצלם אלקים. וכנגד לאן אתה הולך, אמר שנקראו בנים למקום, שנאמר בנים וגו' וכתוב שם לא תתגודדו וגו' על מת, כי כשהולך כבן אצל אביו אין להתעצב ע"ז. וכנגד דין וחשבון אמר שנתן להם כלי חמדה, כי ע"י התורה שהיא תבלין להיצר הרע נוכל להנצל מהדין.

בדבריו הוא מציין שפירוש זה מבוסס על פירושים קדמונים המובאים במדרש שמואל לאבות:

"והרי"א ז"ל פירש שהאלקי רבי עקיבא עשה דבריו וחקירת חכמתו על דברי ר' עקביא בן מהללאל, כאלו מפני שיתוף השם אשר בהם עקביא ועקיבא התאחדו שניהם בדרוש אחד. והוא שעקביא נתן דרך שלא יבא האדם לידי עבירה כשיסתכל בפתיחות חומרו וגנות התחלתו שממנו נברא וגם כן בהפסדו וכלייתו שהוא הולך למקום עפר רמה ותולעה, ור' עקיבא השיב עליו שהדרך היותר אמתי להתרחק האדם מן העבירה, ההסתכלות הצריך לזה, אינו בגנות תואר האדם ופחיתות התחלתו וסופו, אבל היא שיסתכל לשלשה דברים אחרים שמהם יכיר יוקר מעלתו ורוממותו כפי צורתו.

הרב יצחק אמייתי

כנגד מה שאמר עקיבא שיסתכל שבא מטפה סרוחה, אמר ר' עקיבא שלא יביט לחומר כי עפר הוא ואל עפר ישוב, והיה נוטה אל הפחיתות כפי טבעו, אבל יסתכל בענין נפשו ושלמות יצירתו שנבראת בצלם אלקים ובזה יתדרך לפעול פעולת המעלה והשלימות כפי שכלו וזהו מאמר חביב אדם שנברא בצלם.

וכנגד מה שאמר עקיבא שיסתכל שהוא הולך למקום עפר רמה ותולעה, אמר ר' עקיבא שזה אולי יביאהו להיות מחללי היאוש כמאמר איוב אדם ילוד אשה וגו', ויותר טוב שיסתכל בסותרו והוא שנקראו בנים למקום שעניינו חיים נצחיים ונשארים לפניו תמיד כבן העובד לפני אביו, ולזה בא מאמר חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. ויעשה ראיתו מפסוק בנים אתם לה' אלקיכם לפי שסוף הפסוק הוא לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, ר"ל שהמתים מבני ישראל אינם נפסדים ולא כלין בעצמן כי הם בני אל חי ואף במיתתן קרויין חיים, וימשך מזה שלהיותם בני האלקים יעשו מעשים משובחים וילכו בדרכי אביהם שבשמים.

וכנגד המאמר השלישי של עקיבא ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון ראה ר' עקיבא כי גם בזה היה מאמרו חסר, כי ראשונה היה ראוי לדעת חיוב האדם בתורה ומצות ואחר כך יאמר שיתן דין וחשבון, ולכך הוסיף ר' עקיבא מאמר חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, כי זה מה שראוי שידע האדם בראשונה שנתן לו השם יתברך תורה ומצוות לא למעמס ולטרוח כי אם מתוך חבה כמו שאמר ר' חנניה בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות וכו'.

וה"ר משה אלשקאר דרך דרך זה בשתי החלוקות הראשונות, אמנם בשלישית פירש כי כנגד מה שאמר ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון אמר חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה אשר תליץ בעדם בפני הדיין ובשבילה יזכו לחיי העולם הבא.

השם משמואל, ויקרא פר' בהר, (שנת תר"ע), עמ' שלז, מראה כי שתי דרכים אלו עולות מתוך דברי משנה א' בעצמה:

יש לפרש כוונת המשנה (אבות פ"ג) הסתכל בשלשה דברים וגו' שהוא לכאורה כפל לשון שהיה צ"ל דע מאין באת מטפה סרוחה. אבל י"ל הפירוש שהתנא אמר שני דברים, ראשון מצד נשמתו שמחצבתה ממקור גבוה מאד מאד וזוהי כוונתו מאין באת, וידוע תיבת אין שרומז על שלש הראשונות, ולאן אתה הולך, היינו

נטיעה וזריעה – דרכים בעבודת ה'

שעתיד לאשתאבא בגופא דמלכא, ולפני מי וגו' היינו למעלה
ממי שמי הוא בינה, והשני מצד הגוף מאין באת מטיפה סרוחה
וגו'.

ב. נוטעים וזרעים במקרא

ע"פ דברי השם משמואל, שנטיעה וזריעה הם שתי דרכים בעבודת ה' – יש
לבדוק את הנוטעים² והזרעים³ במקרא ואת משמעות הדבר.

נח – נוטע כרם: "ויחל נח...ויטע כרם" (בראשית כא, כ). הוא זה שהתחיל
בנטיעה (תנחומא נח, יד).

אברהם אבינו נוטע אשל "ויטע אשל בבאר שבע" (בראשית כא, לג).
יעקב אבינו נוטע את עצי השיטים על פי דרשת חז"ל: "יעקב אבינו נטע
אותם בשעה שירד למצרים" (תנחומא תרומה ט. הובא ברש"י שמות כה,
ה).

שלמה נוטע כרמים ועץ כל פרי: "בנית לי בתים נטעתי לי כרמים...ונטעתי
בהם עץ כל פרי" (קהלת ב, ד-ה). בשעה שבנה שלמה ביהמ"ק נטע בו כל
מיני מגדים (יומא לט ע"ב), ו"עמד שלמה בחוכמתו על משתיתה של ארץ
וראה איזה משתיתה מופנה לשם ונטע" (קהלת רבה ב, ז). על אשת החיל
אומר שלמה: "מפרי כפיה נטעה כרם" (משלי לא, טז).

הנביאים נשלחים בלשון כללית "לנטוע שמים וליסוד ארץ" (ישעיהו נא, טו),
"לבנות ולנטוע" (ירמיה א, י; יח, ט).

וה' מזהירנו לטעת בארץ "א"ל הקב"ה לישראל: אע"פ שתמצאו אותה מלאה
כל טוב, לא תאמרו נשב ולא ניטע – אלא הווי זהירין בנטיעות" (תנחומא
קדושים ח). ובגלותם לבבל נצטוו לטעת שם גנות, "ונטעו גנות ואכלו את
פריים" (ירמיה כט, ה; שם כח).

2. "הבוטח בה' נמשל "כעץ שתול" (ירמיהו יז, ח; תהילים א, ג). והצדיקים יזכו להיות
"שתולים בבית ה'" (תהילים צד, יד). הנביא הושע מוכיח את אפרים שבשעת חטאיהם
רואה אותם שלום כ"צור שתולה בנוה" (הושע ט, יג) "בשלוותה מעטירה ועשירה על כל
המדינות – כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה..." (רש"י).

3. הפועל "זריעה" משמש גם במובן השקעה לעתיד ללא קשר לזריעה באדמה: "זרע עולה
יקצר אוץ" (משלי כח, ח); "וזרע צדקה שכר אמת" (משלי יא, יח); "אור זרוע לצדיק"
(תהלים צז, יא); "זרעו לכם צדקה" (הושע י, ב).

הרב יצחק אמייתי

יצחק אבינו – הוא הזרע היחיד במקרא: "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים, ויברכהו ה'" (בראשית כו, יב).

נח, אברהם, יעקב ושלמה נוטעים, ובודאי שהדבר מתאים לדרך עבודתם את ה', ואילו ליצחק אבינו דרך מיוחדת. הוא היחיד הזורע, זו הפעולה האקטיבית היחידה המיוחדת לו, והזריעה כהסבר ה"שם משמואל" עיקרה בביטול ומסירות. וע"כ כשחז"ל מלמדים מהי מסירות נפש ע"פ הפסוק "בכל נפשך" – דורשים "כיצחק אבינו שעקד עצמו ע"ג המזבח" (ספרי, ואתחנן רמא).⁴

ודאי שאין זה במקרה, שאצל הקב"ה נאמרה רק נטיעה ושתילה ולא זריעה.⁵ "ויטע ה' אלוקים גן בעדן" (בראשית ב, ח), "ארזי הלבנון אשר נטע" (תהילים קד, טז).

בגאולה נוטע ה' את עם ישראל בארצם⁶ כדכתיב: "תבאמו ותטעמו בהר נחלתך" (שמות טו, יז), "ונטעתיו ושכן תחתי" (שמואל ב ז, י), "ויעזקהו... ויטעהו שרק" (ישעיה ה, ב), "ואנוכי נטעתוך שורק" (ירמיה ב, כא), "זה צבאות הנוטע אותך" (ירמיה יא, יז), "ונטעתים ולא אטוש" (ירמיה כד, ו), "ונטעתים בארץ הזאת באמת" (ירמיה לב, מא), "ונטעתי אתכם ולא אטוש" (ירמיה מב, י), "ונטעתים על אדמתם" (עמוס ט, טו), "גוים הורשת ותטעם" (תהילים מד, ג), "וכנה אשר נטעה ימינך" (תהילים פ, טז), "ונטעתיהו ושכן תחתי" (דה"א יז, ט).

4. עוד על הנפעליות של יצחק – שיחות הרצי"ה, בראשית, עמ' 218, 228-229, 247.
5. בשני הפסוקים בהם מוזכר לשון זריעה ביחס לישראל "הנה ימים באים נאום ה', וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה" (ירמיה לא, כו). ו"זרעתי לי בארץ, ורתמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי – עמי אתה והוא יאמר אלקי" (הושע ב, כה). משנה התרגום מדרכו ומתרגם "ואקים" "ואקמיכון" לשון בנין.
6. ה' מנבא אל יחזקאל שימשול משל על מעשי נבוכדנאצר (לקיחת יהויכין והגולים והשאר צדקיהו) ופניית הנותרים בארץ אל מלך מצרים ותוצאותיה. שארית ישראל הושארה עם צדקיה "אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה" (יחזקאל יז, ח). "והנה שתולה" (שם י). הזרע המופיע בפסוק ה' מדבר על "זרע אדם" וע"כ יתנהו ב"שדה זרע". על השינוי שחל בישראל עקב פנייתם למצרים קוראים אנו אף ביחזקאל יט, יג: "אמך כגפן בדמך על מים שתולה, פוריה וענפה היתה ממים רבים... ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא". לאחר משל זה ה' מנבא ליחזקאל על הדרך שיגאלם: "כה אמר ה' אלקים ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רק אקטף, ושתלתי אני על הר גבה ותלול. בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר, ושכנו תחתיו כל ציפור כל כנף..." (יחזקאל יז, כב-כג). רש"י שם כותב שהכוונה למלך המשיח. הרד"ק כותב שהכוונה היא לזרובבל "לנטוע אותו בארצו..." "והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל".

נטיעה וזריעה – דרכים בעבודת ה'

"כגנן הזה שנוטע מערוגה לערוגה – כך עתיד הקב"ה ליטע אותם מארץ טמאה לארץ טהורה" (פרקי דר' אליעזר, יט).

"בעוה"ז היו הכל מתאוים לא"י וע"י עוונות גליתם ממנה, אבל לעתיד לבוא אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלוה" (דברים רבה ג, יב).

בשעת הגאולה, זוכה עם ישראל להקרא מטעו של הקב"ה. כמאמר הכתוב בישעיהו ס: "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרה, כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים – ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. והלכו גויים לאורך ומלכים לנגה זרחך... תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתך לגאון עולם משוש דור ודור... וידעת כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב... ועמד כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר... אני ה' בעתה אחישנה". המצודת דוד מפרש: "נצר מטעי" – "הענף אשר נטעתי מעשה ידי הוא, ויש מה להתפאר בו...".

ובישעיהו סא, ג: "... לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר, שמן ששון תחת אבל, מעטה תהלה תחת רוח כהה, וקרא להם אילי הצדק מטע ה' להתפאר". ומפרש מצודת דוד "מטע ה'" – "אשר ה' נטע אותם להתפאר בהם".

הראי"ה קוק, עולת ראייה ב עמ' קנט, מסביר מדוע אדם מישראל מכונה דוקא נצר מטעיו של ה':

מטע ה', האידיאלים הכלליים שהם המגמות העולמיות כולן, אצילות האורות העליונים ברוממות תעודתם – נשמתה של האומה הישראלית, ונשמתו של כל יחיד מישראל בפנימיות מהותה, מאור זה היא אצולה. ויש בה חשק של חפץ חיים ועצמיות עליון זה, שאין טהרתו ועצמתו נפסקת, ולא משתנה מפני שום כח ושום מאורע שבעולם. מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, ונהרות לא ישטפוה. בפועל היותר מצוייר ויותר טיפוסי נאצלה הנשמה הישראלית, במקוריותה. עולמה המוגבל המעשי אינו אלא משכלל ומבליט את צביונה ביחשים ידועים, מרומם עוד יותר את ערכה.

דומה למטע כרם ע"י שתילי נצרים מוכנים כבר בצורתם, לא כצורה היולנית, שרק כח כמוס בה דוגמת מטע של גרעין, שאם לא יעבד וירקב לא יצלח למאומה, זהו גורל הנפשות הטבעיות אשר לכל עם ולשון, הקשורים בשורש הטבע, לא כן ישראל, אשר רוממנו מכל לשון, ואצילות הנשמה הוכנה מראש מקדם בכליל תפארתה, במעמד מתעלה מכל בחירה וחפץ מוגלם.

הרב יצחק אמייתי

האידיאלים הכלליים — המכונים "מטע ה'" — הם הם נשמתה של האומה. ונשמת כל יחיד מישראל נאצלת בפנימיותו מנשמת האומה.

העולם המעשי על הגבלותיו כוחותיו ומאורעותיו — לא רק שאינו מעכיר או משנה את טהרת נשמת היחיד ועוצמתה — אלא רק משכלל ומבליט את אופיה ומרוממה.

נפשו של גוי צריכה לעבור שלב פירוק ועיבוד כדי להשתכלל אך נשמתו של ישראל להבדיל, צורתה כבר מוכנה, ומעתה היא רק מתעלה ואינה צריכה לעבור שלב "רקבון". ע"כ נפשות שאר האומות דומות לזרעים, אך נשמת אדם מישראל כנצר ממוטע, אשר ניטע כשתיל והולך ומשתכלל.

הדברים הללו מתאימים למגמה האלוקית בגאולת ישראל, לגלות את סגולת ישראל ע"י שיכלול והעלאת הכוחות ולא בביטולם. כשבא ה' לגואלנו, דרכו אינה לבנות מתוך הרס וביטול כוחות, אלא מתוך חיזוק ושכלול הבנין.

זהו יופיים של ישראל "הנך יפה — בנטיעה" (שיר השירים רבה א, סב).